

In memoriam Gerard Dekker, godsdienstsocioloog (1931-2017)

*Hijme Stoffels**

Op 27 november 2017 overleed Gerard Dekker na een kortstondig ziekbed. Hij is 86 jaar geworden. Eigenlijk was hij tot vlak voor het einde nog behoorlijk vitaal en zoals altijd nog weer bezig met een nieuwe publicatie. Op zijn ziekbed kreeg hij vers van de pers een nieuwe biografie over de Duitse theoloog en verzetsstrijder Dietrich Bonhoeffer in handen. Aan de vertaling van dit boek heeft hij stevig meegewerkt (Ferdinand Schlingensiepen, *Dietrich Bonhoeffer, 1906-1945*). Eerder dat jaar had Gerard nog een eigen studie over Bonhoeffer gepubliceerd: *Verlicht geloof. Geloven in de geest van Dietrich Bonhoeffer* (Dekker 2017). De decennia na zijn emeritaat in 1996 had hij voor een belangrijk deel gewijd aan een grondige studie en ook vertaling van het werk van Bonhoeffer, zonder daarbij overigens zijn sociologische *roots* te verloochenen.

Gerard Dekker werd in 1931 in Naaldwijk geboren als derde kind in een gezin met zeven kinderen. Na het behalen van zijn Mulodiploma kwam hij in de manufacturenzaak van zijn ouders te werken, maar daar voelde hij zich toch niet zo op zijn plek. Hij deed staatsexamen HBS en ging economie studeren aan de Vrije Universiteit. Hij koos sociologie als hoofdvak en werd student-assistent bij prof. Roel van Dijk, hoogleraar sociologie. In die tijd was er nog geen aparte faculteit sociale wetenschappen en was sociologie ondergebracht bij economie. Onder leiding van Van Dijk deed Gerard in 1953 veldonderzoek op de Amsterdamse Oostelijke eilanden. Daar kwam hij in aanraking met de miserabele omstandigheden waaronder de bewoners moesten leven: honger, armoede, werkloosheid, alcoholisme. Een gereformeerde jongen uit het Westland deed participerende observatie in een grotendeels communistische arbeidersbuurt, een wereld waar de kerk ook toentertijd al vrijwel geheel afwezig was. Die confronterende ervaring heeft hem voor het leven gevormd. In zijn terugblik *Een moeizaam gevecht. Mijn geschiedenis met de kerk* (2005) wijdt hij er een boeiend hoofdstuk aan.

Ook na de studie hielden Gerard en Van Dijk contact. Van Dijk had in 1954 het Gereformeerd Sociologisch Instituut, het GSI, opgericht en werd de eerste directeur. Op diens verzoek schreef Gerard, inmiddels in militaire

* Hijme Stoffels is emeritus hoogleraar godsdienstsociologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

dienst, in 1957 een artikel voor het GSI-bulletin onder de titel: ‘De invloed der kerk’ (Dekker 1957). En eigenlijk staat daar al in een notendop datgene waarop Gerard gedurende zijn latere carrière zou blijven hameren: de kerk is er niet voor zichzelf, maar heeft een roeping in de maatschappij. Ook het voor Gerard altijd zo belangrijke thema van de secularisatie komt in deze eerste publicatie al aan de orde. En voor een belangrijk deel droeg de kerk daar volgens hem zelf schuld aan. De kerk richtte zich steeds meer op het persoonlijk zielenheil, trok zich terug uit grote delen van de samenleving en verloor daarmee in rap tempo aan relevantie.

In datzelfde jaar, 1957, haalde Van Dijk Gerard als stafmedewerker naar het GSI. Het was een bloeiende periode voor het instituut, waarin veel rapporten over het kerkelijk en ‘geestelijk’ leven in de moderne, industriële samenleving het licht zagen. De uitkomsten van dit soort onderzoeken vielen niet altijd goed in kerkelijke aarde. “Als u dat schrijft, is uw hele rapport waardeeloos” was een kenmerkende reactie op een kritische observatie in een concept-rapport (Dekker 2005, 24). Het omvangrijke onderzoek naar het geestelijk leven in de gereformeerde wereld is trouwens nooit gepubliceerd. Het werd *te* kritisch bevonden. Het is daar dat het ‘moeizame gevecht’ van Gerard met het instituut kerk is begonnen, wat eigenlijk tot zijn dood heeft voortgeduurd. Hij was een kerkelijk zeer betrokken man, met een groot verlangen naar een maatschappelijk relevante en vernieuwende kerk. Maar juist daardoor kreeg hij steeds meer moeite met de koers van de gereformeerde kerken en de latere Samen op Wegkerken. De overgang naar de Protestantse Kerk in Nederland in 2004 kon hij niet meer meemaken en hij zegde zijn kerklidmaatschap op. Hij bezocht de laatste jaren de Amsterdamse Studenteneklesia van Huub Oosterhuis. Toch beschouwde hij zichzelf tot het laatst toe nog altijd als een “hartstikke gereformeerde jongen” (*Nederlands Dagblad*, 28 november 2017).

Toen Van Dijk in 1962 bij een auto-ongeluk om het leven kwam, moest Gerard plotseling de leiding van het kleine onderzoeksinstituut overnemen. Ondertussen promoveerde hij in 1965 aan de Vrije Universiteit op een onderzoek naar de *dalende* populariteit van het kerkelijk gemengde huwelijk. Na de sluiting van het GSI in 1966, kwam Gerard als socioloog in dienst van het Evangelisatiecentrum van de Gereformeerde Kerken om plannen te ontwikkelen voor een nieuwe, eigentijdse structuur van de kerken. Hij had ook aantrekkelijke aanbiedingen van de Vrije Universiteit en van de Katholieke Universiteit Nijmegen gekregen, maar uit een soort hondentrouw koos hij toch voor de kerk. Hij vond dat sociologen moesten meedenken over en meewerken aan de vernieuwing van de kerk. In dat kader heeft hij eind jaren zestig nog eens een Urban Training in Chicago gevolgd. Daar kwam hij diep

onder de indruk van de Civil Rights Movement, de strijd van de zwarte bevolking voor gelijke rechten.

Gerard was betrokken bij het eerste *God in Nederland*-onderzoek uit 1966, dat toen nog onder auspiciën van het damesblad *Margriet* uitgevoerd werd. Hij schreef een hoofdstuk in de boekuitgave van het onderzoek over het thema ‘De kerk in de branding’ (Dekker 1967). Hij zou tot en met 2006 bij alle daaropvolgende *God in Nederland*-onderzoeken betrokken blijven.

In 1970 haalde prof. Jaap Firet hem naar het zojuist opgerichte Instituut voor Praktische Theologie aan de Vrije Universiteit. Al spoedig ging Gerard ook colleges sociologie voor theologiestudenten verzorgen. Moderne gereformeerde theologen wilden maatschappelijk relevant zijn en vonden dat zij daar sociologische inzichten bij nodig hadden.

Zijn benoeming tot lector aan de Theologische Faculteit in 1976 had nogal wat voeten in de aarde. De gereformeerde deputaten hadden moeite met Gerards kritische uitlatingen over de kerk. Bovendien had hij zelf geen theologische achtergrond. Of hij dan zijn kritische toon wilde matigen. Dat wilde Gerard niet. De gereformeerde deputaten hadden er drie vergaderingen voor nodig om uiteindelijk groen licht te geven.

Ik ontmoette Gerard voor het eerst op de Theologische Faculteit eind jaren zeventig bij de colleges Inleiding Sociale Wetenschappen. Hij vroeg aan ons studenten: “Wie van jullie heeft er weleens wat aan sociologie gedaan, op school of elders?” Dat ik er al een hele studie sociologie op had zitten vond hij heel interessant. En bij *mij* viel het kwartje: dit wil ik gaan doen. Zo kwam ik als student-assistent bij Gerard en later als promovendus. Het werd het begin van een jarenlange samenwerking en een levenslange vriendschap.

In 1980 werd het lectoraat omgezet in een hoogleraarschap. In die periode ontwikkelde Gerard zich tot de socioloog bij uitstek van het Nederlands protestantisme. Zijn publicaties en lezingen trokken de aandacht. Zowel in de academische wereld als daarbuiten groeide zijn gezag als scherp en kritisch analyticus van de kerkelijke ontwikkelingen. Bij tijd en wijle ontstond er ook behoorlijk wat rumoer. Ik noem een paar van zijn spraakmakende boeken:

- *De mens en zijn godsdienst* (1975). Een kritische beschouwing over de functies van kerk en godsdienst voor mens en samenleving. Aan de vele strepen en uitroptekens in mijn eigen exemplaar kan ik nog zien dat ik dit boek destijds heb verslonden.
- *De stille revolutie. De ontwikkeling van de Gereformeerde Kerken in Nederland tussen 1950 en 1990* (1992). Gerard toonde haarscherp aan dat deze kerken in veertig jaar tijds danig gesecculariseerd waren en veel van hun identiteit hadden prijsgegeven.

- In zijn boek *De doorgaande revolutie* (2013) voorspelde Gerard dat de vrijgemaakt gereformeerden dezelfde weg zouden gaan als de synodaal-gereformeerden enige decennia eerder. Ook dat leverde als vanouds nogal wat gekrakeel op.

Een citaat om aan te geven hoe er vanuit de kerkelijke leiding dikwijls op zijn publicaties gereageerd werd: “Daar ziet u de zwakte van de socioloog. Die ziet de kerk als een organisatie van mensen. Maar hij brengt niet in rekening dat de kerk van Christus is. Hij wijst op de slechte invloeden van binnen en van buiten. Maar over de invloed van boven – zowel ten goede als ten kwade – horen we niets. Daarom kan hij ons ook geen toekomstperspectief bieden” (Dekker 2005, 130).

Nu kregen de kerken het ook wel flink voor de kiezen. Denk alleen maar aan een aantal titels van Gerards publicaties:

- *Gekerkerd geloof. Vertrouwing van kerk en godsdienst* (1977)
- *Oude wijn in nieuwe zakken* (1983)
- *Als het getij verloopt* (1995)
- *Van het centrum naar de marge* (2006)
- *De kerk lost niets op* (2006)
- *Heeft de kerk zichzelf overleefd?* (2010)
- *Zie hoe alles hier verandert. Het verloop van de gereformeerden* (2016)

In het begin van de jaren negentig reisde Gerard naar de Verenigde Staten en Zuid-Afrika. Daar peilde hij de belangstelling voor de sociaal-wetenschappelijke bestudering van de gereformeerde wereld in haar omgang met de moderne cultuur. Er volgden levendige congressen in Grand Rapids, Amsterdam, Stellenbosch, Edinburgh en Princeton. Gerard werd door alle aanwezigen als de nestor van het gezelschap gezien en kreeg op zeker moment zelfs een gedenktegeltje overhandigd met daarop zijn naam als Founder of the International Society for the Study of Reformed Communities. Met de hem kenmerkende bescheidenheid en heimelijke trots nam hij dit eerbewijs in ontvangst.

Na zijn emeritering in 1996 droogde de publicatiestroom niet op, maar zwol deze zelfs nog verder aan en verbreedde zijn belangstelling zich, zoals gezegd, in de richting van de theologie van Bonhoeffer, in wie hij een geestverwant had ontdekt.

Gerard was een gedreven wetenschapper en een kritisch, geëngageerd gelovige. Ongelooflijk trouw ook. Trouw aan zijn eigen uitgangspunten, trouw aan de sociologie, trouw aan mensen. Tot op zeer hoge leeftijd was Gerard

een actief betrokken lid van het Werkgezelschap Godsdienstsociologie en Godsdienstantropologie. Hij had altijd wel een scherpe vraag voor de sprekers. De laatste bijeenkomsten voor zijn overlijden moest hij noodgedwongen verstek laten gaan. In Gerard Dekker verliest de Nederlandse godsdienstsociologie een van haar gezichtsbepalende beoefenaars.

Literatuur

- Dekker, G. (1957),
De invloed der kerk, *GSI-Nieuws*, (3), 11-15.
- Dekker, G. (1965),
Het kerkelijk gemengde huwelijk in Nederland, Meppel: Boom.
- Dekker, G. (1967),
De kerk in de branding, in: Zeegers, G.H.L., G. Dekker & J.W.M. Peters, *God in Nederland*, Amsterdam: Van Ditmar, 277-301.
- Dekker, G. (1975),
De mens en zijn godsdienst. Beschouwingen over de functies van godsdienst en kerk voor mens en samenleving, Bilthoven: Ambo.
- Dekker, G. (1977),
Gekerkerd geloof. Vertrouwen van kerk en godsdienst, Baarn: Ten Have.
- Dekker, G. (1983),
Oude wijn in nieuwe zakken. Over de christelijke godsdienst in de moderne samenleving, Baarn: Ten Have.
- Dekker, G. (1992),
De stille revolutie. De ontwikkeling van de Gereformeerde Kerken in Nederland tussen 1950 en 1990, Kampen: Kok.
- Dekker, G. (1995),
Als het getij verloopt. Opstellen over godsdienst en kerk, Baarn: Ten Have.
- Dekker, G. (2005),
Een moeizaam gevecht. Mijn geschiedenis met de kerk, Hilversum: Verloren.
- Dekker, G. (2006),
Van het centrum naar de marge. De ontwikkelingen van de christelijke godsdienst in Nederland, Kampen: Kok.
- Dekker, G. (2006),
De kerk lost niets op. Bonhoeffer over de relatie tussen kerk en wereld, Kampen: Ten Have.
- Dekker, G. (2010),
Heeft de kerk zichzelf overleefd? Beschouwingen over de rol van de kerk in de moderne samenleving, Zoetermeer: Meinema.

Dekker, G. (2013),

De doorgaande revolutie. De ontwikkeling van de Gereformeerde Kerken in perspectief,
Barneveld: De Vuurbaak.

Dekker, G. (2016),

Zie hoe alles hier verandert. Het verloop van de gereformeerden, Utrecht: Kok.

Dekker, G. (2017),

Verlicht geloof. Geloven in de geest van Dietrich Bonhoeffer, Utrecht: Kok.

Schlingensiepen, F. (2017),

Dietrich Bonhoeffer, 1906-1945, Utrecht: Kok.